

се нови обществени и граждански сдружения, но целостта на обществения живот се поглъща от държавата. Още повече, че по това време - един късен етап на държавен монополизъм и протекционизъм за европейските държави се приема като откритие и спасителен път за младата българска държава. България си е взела сбогом с ориенталската изостаналост, бърза да догони и Европа и търси най-мощното средство за това в държавата. Затова и просвещението става на държавна издръжка и ръководство, Книжовното дружество се превръща в обществена държавна Българска академия на науките, българската Екзархия постепенно става подвластна на монарха и правителствата. В институциите, предимно вече държавни, навлизат всички - държавната трапеза става притегателна за българската интелигенция. Дори един Николай Павлович - изтъкнат възрожденски зограф, художник и книжовник, ще напише след Освобождението "Ако със занаята си не прокопсам, ако гилдията не ме подкрепи, ще го ударя на чиновничество. В България се вижда понастоящему чиновничеството по-вигодно за променуване."

И ако това е валидно до войните, след Ньойския договор, по силата и влиянието на международни идеологии като фашизма, болшеvizма и националсоциализма, на етатизма, на изтъкване ролята на корпорациите и издигането на авторитарните режими, гражданските, неправителствените организации постепенно губят мястото и ролята си в българското общество. Доколкото ги има и съществуват те са под строгия режим и контрол на държавата, на органите на полицията и съда. По-същественото е, че се изгражда порочния национален модел за държавност като всепоглъщаща хидра, а мотивацията на индивид и институция е да се добере до място в държавния бюджет.

Равновесието, толкова характерно за развитите западни общества и държави, ние, като млада страна, упоена от всеилието на националната държава, от нейната наистина ръководеща, ускорителна, подкрепяща роля, включително към насърчаване на гражданските организации и институции, го изгубихме. Изгубихме го за сметка на гражданското общество, но и в ущърб на държавността като модерна теория и практика.

Загубихме и като национален манталитет, политическа самоличност и гражданска устойчивост за сметка на режимите, на тяхното всевластие. Останаха само малко привидно самостоятелни и икономически независими от държавата професионални обединения и организации - също на писатели и художници, на адвокати и частно практикуващи лекари, на някои други свободни професии. С това се даде и своеобразен - чиновническо-бюрократичен облик и на голямата част от българската интелигенция, която загуби самостоятелната си роля в общественения и особено в политическия живот на страната. С това можем да си обясним големите катаклизми в нашия политически живот - бързи и кървави стълкновения и преврати, случайни политически екипи, отворени врати за лична власт и диктатура. Това е една, неопределяща, но морално-психологическа причина и за бързото и почти цялостно преминаване на обществото към условията на съвети-